

אמת, מה נהדר מראה כהן

עשיית בגדי אהרון הכהן הגדול חותמת את מלאכת עשיית המשכן וכליו. פאר המשכן והדרו באים לידי ביטויים המלא ומעורר ההתפעלות הרבה ביותר בתיאור כליו של אהרון: "ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צנה ה' את משה" (שמות לט, א). הדר המשכן והדר הכהנים המכהנים בו, ובעיקר זה של אהרון, היו קשורים ופתוחים זה בזה. וניתן אולי אף לומר שהכהן כביכול היה בבחינת כלי, מפואר במיוחד, מכלי המשכן. לדורות, הייתה שעתו הגדולה של הכהן הגדול בהדרו העבודה ביום הכיפורים. עיניי הכול היו נשואות אליו בתקווה ובפחד, עת נכנס אל בית קודש הקודשים, והכול ציפו שיצא משם בשלום ובלא פגע.

מאז שחרב המקדש נותר המעמד של יציאת הכהן הגדול מן הדביר בזיכרון בלבד, ואת המראה שראו העיניים החליף משמע האוזניים, הסיפור אודותיו. בקהילות האשכנזיות מסיים את סדר העבודה אחד הפיוטים האהובים ביותר של יום הכיפורים, "מראה כהן". הפיוט מתמקד במעמד רב העוצמה הזה, והוא פותח במילים: "אמת מה נהדר היה לכהן גדול / בצאתו מבית קדשי הקדשים בשלום בלי פגע". הפיוט ממשיך בתיאור אלפביתי של מראהו של הכהן. חלק מהתיאורים של הכהן הגדול הם בעלי אופי קוסמי ממש, הוא מדומה לתופעות טבע עצומות ומרשימות – המשכן העליון, ברקים, הקשת בענן וכוכב, וחלק מן התיאורים מדמים אותו למקדש עצמו. הנה ארבע השורות הראשונות של הפיוט:

מראה כהן	כאהל הנמתח בדרי מעלה
מראה כהן	כברקים היוצאים מזיו החיות
מראה כהן	כגדל גדילים בארבע קצוות
מראה כהן	כדמות הקשת בתוך הענן

מדי חושבי על הפיוט הזה איני יכולה שלא לזמזם אותו, לעתים מבלי משים, והוא נשאר עמי שעות ארוכות. המנגינה התוססת והשירה הסוחפת שלו בתפילת יום הכיפורים עומדות ביחס מתוח ומעניין עם נשגבות סדר העבודה שלפניו ועם הפיוטים המקוננים על אובדן המקדש הבאים לאחרי (לדוגמה, "אשרי עין ראתה כל אלה / הלא למשמע און דאבה נפשו").

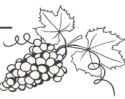
מעניין לגלות, שביטוי פיוטי רב עוצמה המדגיש את מראה הכהן, ואשר אפשר השפיע על הפיוט המקובל כיום, נתחבר בזמן קדום ביותר, עוד בימים שבהם המקדש עמד על כנו. כוונתי לשיר הבא בסוף ספר בן סירא, שנכתב עוד בימי הבית השני, המתאר אף הוא את מראה הכהן היוצא מעבודת הקודש, כמראה בעל משמעות קוסמית. ספר חכמת בן סירא נכתב בסוף המאה השלישית או בראשית המאה השנייה לפני הספירה המקובלת. הוא לא זכה להיכנס לקאנון כ"ד הספרים המקראיים, אבל הוא מיוחד בכך שחז"ל ציטטו אותו (לעומת שאר הספרים החיצוניים שכמעט אינם מצוטטים בספרות חז"ל), וניכר שחכמינו הכירו אותו היטב. המקור העברי של הספר אבד במרוצת הדורות, ועד סוף המאה ה"ט הוא היה מוכר רק בתרגומים הנוצריים שלו ליוונית ולשפות אחרות. פרופ' שלמה זלמן שכטר זיהה בין דפי גניזת קהיר הראשונים שהובאו אליו לקימברידג' את המקור העברי העלום והאבוד של בן סירא, ובכך דובב שפתו של החכם הקדום והשיב לנו את דבריו בלשונו המקורית.

החטיבה הגדולה האחרונה בספרו של בן סירא היא מה שמכונה "שבח אבות עולם" (פרקים מד-נ), ובה הוא מונה את דמויות המופת "אנשי חסד אבותינו בדורותם" (מד, א), מחנוך, נח ואברהם ועד צאצאי אהרון, ואז מיהושע, השופטים, הנביאים והמלכים ועד דמות המופת בימיו שלו, "גדול אהיו ותפארת עמו, שמעון בן יוחנן הפהן" (ג, א). לכאורה ההיסטוריה כולה מכוונת אל שמעון בן יוחנן, הכהן הגדול בימיו של בן סירא, ולרגע הגורלי שבו יוצא מבית הפרוכת, ככל הנראה בסיומה של עבודת יום הכיפורים.¹ וכאן מביא בן סירא שיר יפהפה המתחיל במילים:

(ה) מה נהדר בהשגחו מאהל	ובצאתו מבית הפרכת:
(ו) ככוכב אור מבין עבים	וכירח מלא בימי מועד:
(ז) כשמש משרקת אל היכל המלך	וכקשת נראתה בענן:
(ח) כנץ בענפי בימי מועד	וכשושן על יבלי מים:
(ט) כפרח לבנון בימי קיץ	וכאש לבונה על המנחה:
ככלי זהב וכתם אן-ל	הנאחז על אבני חפץ:

¹ במידה מסוימת דומה המהלך של בן סירא בפרקים אלה למהלך בפיוטי סדר העבודה, שבהם מתחיל הפיוט בבריאת העולם ומגיע אל הכהן בעבודתו בבית המקדש ביום הכיפורים, כאילו הבריאה כולה מכוונת לרגע הזה.

לא רק פתיחת השיר במילים "מה נהדר" אלא גם הדימויים של הכהן הגדול לגרמי הטבע – כוכב אור, ירח במילואו, שמש וקשת בענן – דומים לאלה בפיוט "מראה כהן" שאליו נדרשנו לעיל. אפשר, כאמור, שהשיר של בן סירא עמד בתודעת מי שחיבר את הפיוט המצוי במחזורים כיום. בנוסף לתיאורים הקוסמיים מביא בן סירא תיאורים מעולם הצומח והחי העומדים על יופיו הבלתי נתפש של הכהן הגדול בעבודתו. בן סירא ממשיך ומתאר את הבגדים שלבש הכהן הגדול בעת העבודה, ואת העבודה של הכהנים במעמד הזה. נביא כאן את המשך השיר לכל אורכו כדי שהקוראים והקוראות יוכלו להתרשם מיופיו:

וְהִתְלַבְּשׁוּ בְּגָדֵי תַפְאֲרָת:	(יא) בְּעֻטוֹתוֹ בְּגָדֵי כְבוֹד
וַיְהִדֵר עֲזָרַת מִקְדָּשׁ:	בְּעֻלוֹתוֹ עַל מִזְבַּח הוֹד
וְהוּא נָצַב עַל מַעְרְכוֹת:	(יב) בְּקִבְלוֹ נִתְחִים מִיַּד אַחֲיוֹ
כְּשֶׁתִּילֵי אֲרָזִים בְּלִבְנוֹן:	סָבִיב לוֹ עֲטָרַת בָּנִים
כָּל-בְּגָי אֶהְרֵן בְּכַבֻּדָּם:	וַיִּקְיֹפוּהוּ כְּעַרְבֵי נַחַל
נָגַד כָּל קֵהַל יִשְׂרָאֵל:	(יג) וְאִשֵּׁי ה' בִּיָּדָם
וּלְסִדֵּר מַעְרְכוֹת עֲלִיוֹן:	(יד) עַד כְּלוֹתוֹ לְשֵׁרֵת מִזְבֵּחַ
בְּחֻצְצָרוֹת מִקְשָׁה:	(טו) אִזְ וַיִּרְעוּ בְּנֵי אֶהְרֵן הַכֹּהֲנִים
לְהִזְכִּיר לְפָנָי עֲלִיוֹן:	(טז) וַיִּרְעוּ וַיִּשְׁמִיעוּ קוֹל אֲדִיר
וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם אֲרָצָה:	(יז) כָּל בֶּשֶׂר יִחְדָּו נִמְהָרוּ
לְפָנָי קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:	לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנָי עֲלִיוֹן
וְעַל הַמּוֹן הָעָרִיכוּ גְרוֹ:	(יח) וַיִּתֵּן הַשִּׁיר קוֹלוֹ
בְּתַפְלָה לְפָנָי רְחוּם:	(יט) וַיְרַנֵּן כָּל עַם הָאָרֶץ
וּמִשְׁפָּטָיו הִגִּיעַ אֵלָיו:	עַד כְּלוֹתוֹ לְשֵׁרֵת מִזְבֵּחַ
עַל כָּל קֵהַל יִשְׂרָאֵל:	(כ) אִזְ יֵרַד וְנָשָׂא יָדָיו
וּבְשֵׁם יי הַתַּפְאֵר:	וּבִרְכַת יי בְּשִׁפְתָיו
וְהָעַם כָּלָם מִפְּנֵיו:	(כא) וַיִּשְׁנוּ לְנַפֵּל שָׁנִית
וַיַּעֲשֶׂהוּ כְּרָצוֹנוֹ:	(כב) עֲתָה בָּרְכוּ נָא אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּפַלִּיא לַעֲשׂוֹת בְּאָרֶץ:
וַיְהִי שְׁלוֹם בֵּינֵיכֶם:	הַמְּגַדֵּל אֲדָם מִרְחֹם
וַיִּקָּם לוֹ בְּרִית פִּינְחָס:	(כג) וַיִּתֵּן לָכֶם חֻכְמַת לִבָּב
כִּימֵי שָׁמַיִם:	(כד) וַיֵּאֱמֶן עִם שְׁמֵעוֹן חֲסִדוֹ
	אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת לוֹ וּלְזָרְעוֹ

בן סירא מתאר את "בגדי הכבוד" של שמעון הכהן ואת ניהולו את עבודת הקרבנות, כשהוא מוקף באחיו הכהנים. לאחר העבודה הריעו הכהנים בחצוצרות, מנהג שאינו מוכר לנו מן התיאורים המאוחרים יותר של עבודת היום (מה שגרם לאחדים לפקפק האם מדובר כאן כלל בעבודת יום הכיפורים), והעם נופלים על פניהם ומשתחוים. בהמשך "ויתן השיר קולו" וכל העם עומדים בשיר ובתפילה. שמעון הכהן נושא את כפיו "על כל קהל ישראל", ובסיום העבודה שוב נופלים ישראל ומשתחוים. בסיום דבריו פונה בן סירא לקהל שומעין ומזרז אותם לברך את אלוהי ישראל, והוא מסיים דבריו בברכת שלום לעם ולשמעון, הכהן המשרת בקודש.

תיאור הדרו של הכהן הגדול בן דורו של בן סירא בעבודתו הופך בפיוט התפילה של הימים הנוראים לתיאור זכרון העבר הנשגב שאינו עוד, בבחינת הנכחת האין עוד. אולם במידה מסוימת הדיבור על סדר העבודה הוא דיבור ביצועי (performative speech). אין כאן סיפור אודות סדר העבודה גרידא, אלא מעין ביצוע מוקטן וסמלי שלו.³ השחזור (re-enact) של מעשה הכהן הגדול ביום הכיפורים מיתר בעיני רבים את הצורך לביצוע ממשי שלו, וממילא גם את הצורך בבנייה ממשית של בית המקדש. הלוא גם בהעדרו, נוכח המקדש בעבודתו עמנו. מי ייתן שכל בתי הכנסיות שלנו וכל בתינו יהיו בבחינת מקדש מעט, שכוונותינו ומעשינו יהיו בקדושה. ושיתקיימו בכולנו דבריו של בן סירא: "וַיִּתֵּן לָכֶם חֻכְמַת לִבָּב, וַיְהִי שְׁלוֹם בֵּינֵיכֶם!"

² הפיוט מצוטט ממהדורת אברהם כהנא של הספרים החיצוניים, ירושלים תש"ל, תקכז-תקכח. הפיוט "מראה כהן" מצוטט מן האתר "הזמנה לפיוט".
³ ראו: צבי זוהר, "ז'מי מטהר אתכם: אביכם שבשמים" תפילת סדר העבודה של יום הכיפורים: תוכן תפקוד ומשמעות", *AJS Review*, 14:1 (1989), 1-28.

